

БУЯН І. В.

д. е. н., професор
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ НУЖД ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМ ЇХ ЗАДОВОЛЕННЯ

В статті розглянуто методологічні основи теорії нужд людини та проблем їх задоволення. Мета статті полягає у з'ясуванні сутності структури біологічних, духовних, соціальних потреб людини, природних та соціально-економічних проблем їх задоволення. Питання сутності та структури рухового апарату організму людини, його ролі у формуванні фізичних здібностей до праці, а також складові нервової системи, мозку як біологічної основи духовної складової цих здібностей розглядаються у запропонованій статті. Досліджується проблема трансформації нужд, фізичних і духовних здібностей до праці, процесу праці в їх економічні форми. Встановлено, що задоволення біологічних, духовних, соціальних потреб людини – це основна позаісторична проблема існування та розвитку людського роду.

Ключові слова: соціальні потреби людини, фізичні здібності, духовні потреби, об'єкти пізнання, теорія сутності, соціально-економічна система.

БУЯН И. В.

д. э. н., профессор
ЧВУЗ «Хмельницкий экономический университет»

ОСНОВЫ ТЕОРИИ НУЖД ЧЕЛОВЕКА И ПРОБЛЕМ ИХ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ

В статье рассмотрены методологические основы теории нужд человека и проблем их удовлетворения. Цель статьи состоит в выяснении сущности структуры биологических, духовных, социальных потребностей человека, природных и социально-экономических проблем их удовлетворения. Вопрос сути и структуры двигательного аппарата организма человека, его роль в формировании физических способностей к труду, а также составляющие нервной системы, мозга как биологической основы духовной составляющей этих способностей рассматриваются в данной статье. Исследуется проблема трансформации нужд, физических и духовных способностей к труду, процесса труда в их экономические формы. Установлено, что удовлетворение биологических, духовных, социальных потребностей человека – это основная позаисторическая проблема существования и развития человеческого рода.

Ключевые слова: социальные потребности человека, физические способности, духовные потребности, объекты познания, теория сущности, социально-экономическая система.

BUYAN I. V.

doctor of economic sciences, professor
Private Institution of Higher Education "Khmelnyskyi economical University"

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE THEORY OF HUMAN NEEDS AND PROBLEMS OF THEIR SATISFACTION

The methodological foundations of the theory of human needs and problems of their satisfaction are considered in the article. The purpose of the article is to clarify the nature of the structure of biological, spiritual and social needs of human, natural and social and economic problems of their satisfaction. Significant Issues and structure of the motor system of the human body and its role in shaping the physical ability to work, as well as components of the nervous system, the brain as a biological basis of spiritual component of these capabilities are discussed in this paper. The problem of transformation of needs, physical and spiritual abilities to work, labor process in their economic forms are investigated. It has been established that meet the biological, spiritual and social needs of the person is outside the main historical problem of the existence and development of the human race.

Keywords: social human needs, physical abilities, spiritual needs, items of cognition, theory of nature, social and economic system.

ekonom.teorij.kheu@gmail.com

Методологічні проблеми дослідження теми. Методологія – це теоретичні основи, принципи, підходи пізнання, вчення про методи, процедури, правила і норми, що

застосовуються в будь-якій науці для розробки знань. Філософія розмежовує методологію на загальну і часткову. Загальна методологія – це філософське вчення про природу, логіку, способи, загальні процедури тощо пізнавального процесу, такі його складові, як аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, індукцію і дедукцію, пояснення і розуміння, опис і визначення. Часткова методологія відрізняється своїм об'єктом, предметною стороною, змістом проблем, їх специфікою, характером завдань дослідження.

Застосування принципів часткової методології є способом визначення сфери, меж реальної дійсності, що досліджується, об'єктів пізнання, з'ясування причинності існуючих між ними взаємозв'язків, дотримання належної направленості процесу пізнання, забезпечення побудови знань, адекватних сутності, змісту, структурі існуючої дійсності, формування понятійного каркасу теорії. Методологія – це вчення, яке визначає методи дослідження, підходи та прийоми, проблеми пізнання.

Ф. Енгельс доречно зауважував, що економічні проблеми є найзаплутанішими і зробити їх простими та відчутно ясними можна лише тоді, коли вони ставляться на належне місце і в правильний взаємозв'язок [1, с. 128]. Проте спочатку треба виявити, виокремити, дослідити суть, зміст, структуру кожного компонента, явища, процесу. І лише після цього отримаємо ситуацію, коли кожна із складових безпомилково можна буде поставити на належне місце, з'явиться можливість з'ясувати існуючі між ними взаємозалежності, форми та механізми їх прояву.

Зв'язок. Філософсько-методологічні науки стверджують, що важливим принципом пізнання є дослідження об'єктів, явищ, утворень, предметів, процесів у взаємозв'язку, взаємообумовленості та взаємодії. Одне явище виявляє себе через зв'язок з іншим, виступає як його причина, або наслідок. Одним із методологічних прийомів пізнання є метод аналізу, розмежування об'єктів, явищ дослідження на окремі складові.

Мета дослідження – з'ясування сутності структури біологічних, духовних, соціальних нужд (потреб) людини, природних та соціально-економічних проблем їх задоволення. У зв'язку з цим початок формування теорії сутності, змісту, місця, ролі та значення взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії біологічних, духовних, соціальних чинників людини з тими чи іншими явищами, процесами природи, суспільства, ринкової економічної системи.

Значимість дослідження. Задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд (потреб) людини – основна поза історична проблема існування та розвитку людського роду. В її розв'язанні на належному рівні зацікавлена кожна з осіб, яких налічувалось на нашій планеті на перше січня 2014 року 7 млрд 137 млн, а також суспільство, його чинники, якщо воно є демократичним, таким, що не на словах, а на ділі турбується про високий рівень матеріального та духовного життя кожної людини.

Біологічні, психічні нужди людини визначають необхідність, по-перше, пізнання, в яких сферах природи, зовнішнього щодо людини фактору, знаходяться необхідні ресурси і яким чином їх перетворити в предмети, здатні задовольнити нужди людини. По-друге, усвідомлення соціальних норм, принципів, умов взаємодії людини з природою. По-третє, для того, щоб взаємодіяти з природою і суспільством людина має здійснити процес розвитку своїх біологічних, фізичних, психічних успадкованих властивостей. Зауважимо, що необхідність і можливість розвитку людини визначаються, по-перше, її внутрішньою природою і, по-друге, зовнішніми чинниками її життєдіяльності.

Для соціально-економічної, владної систем повне задоволення біологічних та духовних нужд людини має стати основним, пріоритетним, невідкладним чинником забезпечення не лише якісних змін в робочих місцях, змісті та ефективності праці, рівні добробуту та якості життя людей, стані їх здоров'я, але й докорінних змін в сутності та змісті соціально-економічних відносин, моральних їх основ, подолання жадібності, споживацької свідомості, зверхності, формування, усвідомлення та сповідування високих життєвих, взагалі, та моральних зокрема, цінностей.

Економічна теорія «не опускається» до рівня таких життєвих «дрібниць», як біологічні, духовні та соціальні нужди людини. Біологічні нужди людини практично «випали» з поля

зору соціально-економічних теорій, влади, підприємців, економічних умов праці, реальної заробітної плати, пенсій, стипендій, допомоги багатодітним сім'ям, харчування в лікарнях, школах, норми предметів споживання в армії та тюрмах, співвідношення зростання рівнів заробітної плати і цін на предмети споживання, ліки, послуги. Виробництво товарів та послуг здійснюється завдяки застосуванню факторів (чинників), до яких відносять працю, капітал (засоби виробництва), природні ресурси і такий особливий вид праці, як підприємницька діяльність. Кожен із них одночасно є фактором витрат і ресурсом, що приносить їх власникам відповідний дохід: праця – заробітну плату, капітал – процент і прибуток, природні ресурси (земля) – ренту, підприємницькі здібності – підприємницький дохід (нормальний прибуток).

Джерелом праці є фізично і духовно розвинута людина, яка оволоділа фізичними та духовними здібностями до праці, має міцне здоров'я тощо. Треба постійно забезпечувати на належному рівні стан, наприклад, природи, земельних угідь, худоби, знарядь праці, що є загальноприйнятими принципами господарювання. Про необхідність утримання в здоровому стані організму людини шляхом забезпечення повного задоволення її біологічних та духовних нужд, економічна теорія практично не згадує.

Вилучивши з досліджень проблеми біологічних, духовних, соціальних нужд і значимості їх повного задоволення економічна теорія (політична економія) практично не відреагувала на процеси голокосту у формі голодомору українського населення і людей деяких регіонів Росії в минулому столітті, на процеси полуголомору в Україні протягом 22 років існування незалежної, суверенної держави.

Дивним є те, що і економісти, і влада визнають необхідність високого рівня добробуту населення. Економіка таким своїми галузями, як сільське господарство, харчова, легка, будівельна, транспортна промисловість тощо здійснює виробництво життєвих благ саме для задоволення нужд людини. Заради цього названі галузі створені і розвиваються. Але в економічній теорії відсутні думки, концепції про необхідність і можливість включення, в тих чи інших формах, біологічних, духовних, соціальних нужд людини як чинників сфер економічних систем виробництва, праці, економічних відносин.

Економічній науці слід погодитись, що людина як біологічна, духовна, соціальна істота взаємодіє з природою, економічною та політичною (владною) системами через її складові. Важливо також з'ясувати, яку саме за змістом роль та які функції і в якій конкретно сфері економічної системи (виробництва, розподілу, обміну, споживання) здійснюють ці чинники. Економічній же теорії властивий антинауковий метод «вилучення» важливіших людських чинників з економічного аналізу.

Особливості теорії нужд та проблем їх задоволення. По-перше, ця тема виходить за межі «чистої» економічної теорії. Її складові знаходяться не лише в сферах економіки, економічної політики, але й в середовищі біологічних, духовних, соціальних внутрішніх властивостей людини. По-друге, положення про те, що людина є біологічною та соціальною істотою визнають всі. Разом з тим значна частина вчених не вважають прийнятним дослідження категорії біологічних нужд людини, їх духовних форм. В економічних роботах широко представлені уявлення про те, що «біологізми», «фізіологізми» не є предметами економічної теорії; вони не несуть необхідного наукового навантаження; їх залучення до економічного аналізу не призводить до приросту економічних знань. Але хотілось би дізнатись у прихильників «чистої» економічної теорії про те, яким чином можна дослідити проблеми задоволення, зокрема, біологічних нужд людини, не з'ясувавши їх сутність, структуру, обсяги тощо? Відповідно існує необхідність в зусиллях щодо подолання цих консервативних уявлень. Треба виходити з того, що міра задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд людини є основним показником соціальності існуючої економічної і політичної (владної) системи.

Все це означає, що наука має дослідити, по-перше, сутність, структуру, значимість нужд, характер взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії біологічних, духовних, соціальних нужд людини з природою та суспільством. По-друге – зміст та роль біологічних,

фізичних, духовних задатків, що визначають здатність людини до праці. І, по-третє, які зміни мають відбутись в економіці, політиці, навчанні та вихованні людини, щоб успішно розв'язувати проблеми повного задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд кожної людини.

Щоб ця проблема була розв'язана, потрібно щоб в суспільстві вона була не тільки проголошена, задекларована, але й науково доведена. Для цього потрібно, перш за все, визначитись щодо того, які методологічні, теоретичні, практичні питання мають бути поставлені в дослідженні і з'ясовані. Наприклад, нужди і їх задоволення – два крайні протилежні явища, між якими знаходяться проблеми: народження дитини та розвиток її задатків у фізичні і духовні здібності до праці; взаємозв'язок та взаємодія між вимогами робочих місць і професійно-кваліфікаційними здібностями працівника; змістом праці і рівнем заробітної плати; сферами виробництва, розподілу, обміну, владної системи і статусом працівника. Для того, щоб розв'язувати проблему задоволення нужд, потрібно дослідити питання сутності, змісту, структури нужд, значимості їх повного задоволення тощо.

Основними структурними складовими людини та її організму є їх властивості біологічні, духовні, соціальні види нужд. Кожен з них характеризується специфікою сутності, змісту, структури, значимості для життєдіяльності людини, її розвитку, виконуваних функцій. Суто біологічного походження нужди, в свою чергу, поділяються на нужди організму людини в: а) їстівних речовинах; б) одязі, взутті, білизні; в) житлі, меблях, кухонних приладах тощо.

Важливим прийомом дослідження методологічного характеру є визначення та розмежування «учасників» розв'язання проблем задоволення нужд людини. Платон вважав, що дослідник має досконало володіти таким методом пізнання, як розчленування та пов'язування понять. Скоріше не понять, а явищ, утворень, предметів, процесів, механізмів. Виходячи з сутності та змісту теми дослідження необхідно виділити три основні системи:

1. Людина, її біологічні, духовні, соціальні властивості та нужди.
2. Природа, Всесвіт.
3. Економічна і політична (владна) системи.

Кожна з цих систем є, з одного боку, окремим, особливим, неосяжним світом, відіграє особливу роль у процесах формування необхідності, чинників та засобів задоволення нужд людини. Розчленування цих систем відкриває можливість визначити структуру дослідження, виявити сутність та сфери взаємозв'язку, взаємодії між складовими існуючої реальності.

Треба також розмежувати організм людини на дві основні складові: 1) біологічні, духовні, соціальні нужди; 2) біологічні, в тому числі фізичні та психічні, задатки, завдяки розвитку яких людина здатна взаємодіяти з природою, здійснювати процес праці, взаємини з іншими людьми, колективами, суспільством, зокрема, задля розв'язання проблем задоволення нужд.

Методологічний підхід розмежування властивостей людини на ці дві групи відкриває шлях для успішного дослідження теми. Він надає можливість, по-перше, з'ясувати основні причини всього того, що відбувається в життєдіяльності людини та суспільства. По-друге, визначити парадигму поведінки людини. По-третє, дослідити сутність взаємозв'язку між біологічними нуждами людського організму і тими властивостями природи, Всесвіту, завдяки наявності яких людина отримує можливість задовольняти нужди. По-четверте, суспільство, з'ясувавши сутність та структуру нужд, отримує основні критерії взаємодії з природою, визначення структури та напрямів розвитку галузей господарювання, підприємств, які мають виробляти предмети та послуги, здатні задовольняти людські нужди. Фізичні та духовні задатки трансформуються на основі процесів соціального походження виховання та навчання, у фізичні та духовні здібності до праці, робочу силу, процес праці.

Все це означає, що наука має дослідити, по-перше, сутність, структуру, значимість нужд, взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії біологічних, духовних, соціальних нужд людини з природою та суспільством; по-друге, з'ясувати зміст та роль біологічних, духовних

здатків, що визначають здатність людини до праці; і, по-третє, визначити, які зміни мають відбутись в економіці, політиці, навчанні та вихованні людини, щоб успішно розв'язати проблеми задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд кожної людини.

Біологічні, духовні нужди (потреби) людини і біологічні та психічні задатки її життєдіяльності – дві внутрішні людські протилежності. Вони є властивостями природного та соціального походження, відрізняються сутністю, змістом, формами прояву, кожна з них являє собою певну цінність, має особливу життєву значимість. «Народившись» з зовнішнього по відношенню до людини середовища вони природно знаходяться в стані взаємозв'язку та взаємодії з природою та суспільством. Нужди і задатки різним чином, з різних причин взаємодіють з різними сферами природи і суспільства, здійснюють в них різні за змістом та значимістю функції. Наприклад, нужди людини виникають з моменту їх зачаття і «не вщухають» протягом всього її життя. Тілесні ж та духовні властивості людини, завдяки яким вона стає здатною здійснювати процес праці як джерело благ, мають формуватись протягом 16 років для працівників простої праці і 20–24 років для молодих людей, що обирають шлях навчання в коледжах, училищах, вищих навчальних закладах. До того ж на певному етапі життя людина втрачає здатність до праці, хоч необхідність в задоволенні нужд залишається.

Біологічні форми взаємодії рослин і тварин з природою

Організми утворюють органічний світ, який являє собою сукупність 500 тисяч видів рослинного, 1,5 мільйонів видів тваринного світу, 7 млрд 137 млн людей. Людина – один із видів органічного світу. З її виникненням та розселенням по земній кулі з'являється особливий людський рід.

Для того, щоб з'ясувати значимість біологічних властивостей в життєдіяльності людини доцільно попередньо дослідити більш прості біологічні форми взаємодії рослин та тварин з природою, застосувавши методи порівняння життєдіяльності організмів рослин, тварин та людей, їх біологічних нужд, загальної для них необхідності віднайти в природі джерела існування. Цей метод значно посилює ефективність дослідження. Проблеми взаємодії людини і природи стають більш прозорими, переконливими, яскравими.

Аналогічний спосіб застосовував Романець В. А., досліджуючи психологію творчості. «Складне – творчість людини – можна краще зрозуміти, коли попередньо вивчити більш просте – поведінку тварин. Дослідження інтелекту антропоїдів дає можливість простежити найпростіші механізми перетворення ними предметного світу, рівень їхніх здібностей до евристичної діяльності» [2, с. 22].

Природно-статичний спосіб існування та розвитку рослин

Рослина – це один із видів організмів, одна із форм існування та розвитку живої матерії. Рослинний світ – це життєве середовище, яке, по-перше, є особливим, рослинним типом забезпечення біологічних нужд живого організму і, по-друге, по суті являє собою фундаментальну, первинну основну, природну сферу «виробництва». Йому єдиному належить здатність виконувати місію творця органічних речовин.

Важливішою особливістю рослинного «способу виробництва» є те, що рослини, живлячись неорганічними речовинами ґрунту (вода, іони мінеральних речовин), такими складовими атмосфери, як повітря, космосу – сонячними променями, створюють найрізноманітніші за властивостями органічні речовини.

За допомогою кореневої системи рослини всмоктують з ґрунту воду та необхідні іони мінеральних речовин: фосфору, калію, азоту, кальцію, магнію, сірки, заліза, марганцю. Ці речовини є каталізаторами життєдіяльних процесів рослин. Вони ж пізніше через їжу засвоюються організмами тварин і людей. Зокрема, азот є основою утворення важливих для організмів тварин і людей високопоживних речовин – білків.

В клітинках рослинного організму присутній хлорофіл. Звичайний рослинний листочок з простих неорганічних сполук, вуглекислого газу і води, поглинаючи хлорофілом світлову енергію Сонця, утворює органічні речовини. Цей біологічний процес отримав назву фотосинтезу. Кореневий в єдності з повітряним процеси живлення одночасно є процесами і виробництва ними органічних сполук і проростання рослин.

Рослинному світу, кожній рослині природою запрограмовані: 1) особливий рослинний спосіб адаптації до сил природи; 2) необхідність відшукати у відповідності з власними властивостями місце свого відтворення на Землі; 3) наявність корінної системи живлення; 4) розміщення хлорофілу в клітинах рослини; 5) необхідність «знайти» таке місце проростання, де б рослинка мала б можливість отримувати освітлення сонячними променями, достатню кількість води, необхідних поживних речовин; 6) здатність рослин природним шляхом перетворювати неорганічні речовини в різноманітні види органічних, „виробляти” усі види споживчих речовин, необхідних для життя та розвитку організмів самих рослин, тварин і людей. За відсутності будь-якої з цих складових живлення рослинка гине.

Дивовижною реальністю є відповідність між властивостями споживчих речовин, що створюються окремими видами рослин і потребами в них організмів самих рослин, тварин і людей. В результаті «діяльності» рослин «виробляється» 150 мільярдів тонн органічних сполук; утворюються всі необхідні для життєдіяльності організмів людей і тварин речовини: білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мікроелементи та макроелементи. Енергія Сонця перетворюється в енергію їжі. Одні рослини (зернові) поряд, звичайно, з іншими видами речовин, виробляють більше білків; цукрові буряки та тростина – вуглеводів; овочі, фрукти, ягоди – вітамінів та мінеральних речовин і т.п. П'ятсот тисяч видів рослин, кількісне представництво кожного з яких є нечисленним, виявились здатними постійно виробляти таку різноманітність органічних речовин, і в таких обсягах, що їх вистачає для вирішення практично всіх життєвих проблем тварин і людей нашої планети.

Рослини, як тварини і люди, використовують в процесі дихання кисень. Але якщо тварини і люди, вдихаючи кисень, видихають вуглекислий газ, то рослини в процесі фотосинтезу, з одного боку, щорічно поглинають 200 мільярдів тонн вуглекислого газу, а з іншого – продукують кисню у 20 разів більше ніж поглинають. І в результаті щорічно виділяють в атмосферу понад 200 мільярдів тонн кисню.

Створені рослинами органічні сполуки частково ними ж споживаються і, крім того, нагромаджуються. Частина органічних речовин рослини „відкладають”. Пізніше вони перетворюються в нафту, газ, вугілля, торф, інші види природних енергетичних ресурсів.

Самозбереження досягається різними способами, зокрема, незчисленною кількістю насінин, ефективними методами їх „розселення”, витісненням з території інших видів рослин тощо. К. Ліней підрахував, що одна рослина маку дає 32 тис. насінин. Ч. Дарвін в одному плоді «зозулиних сліз» виявив понад 186 тис. насінин. В рослинному світі здійснюються процеси пристосування до абіотичних (неорганічних) факторів зовнішнього середовища (рослини Півночі більш морозостійкі ніж Півдня), міжвидової та внутрішньовидової боротьби за існування.

Природно-рухливий спосіб життєдіяльності тварин

Тварини – інше царство організмів. Вони не здатні виробляти органічні речовини з неорганічних. Живляться, на відміну від рослин, органічними речовинами. Мають біологічні механізми перетворення одних видів органічних речовин в інші. Наприклад, органічні речовини рослин в молочні продукти, м'ясо, шкіру, вовну тощо. Ведуть активний рухливий спосіб життя.

Організм тварин – це особлива, природою визначена єдність біологічних нужд і біологічних здібностей „добувати” все необхідне для їх задоволення. Тип живлення зумовлює формування особливої опорно-рухової та нервової системи тварин, здатних знаходити, добувати та споживати живильні речовини.

Тварини не здатні будь що виробляти, створювати. В них відсутні необхідні для цього органи, властивості, здібності. Для життя, здійснення всіх необхідних життєвих процесів, розмноження, відтворення тваринам достатньо того, що надала їм їх власна та оточуюча природа.

Тварини, по-перше, «озброєні» безумовно-рефлекторними механізмами своєї життєдіяльності. Безумовна – це рефлекторна реакція на подразники, запрограмована в нервовій системі тварин у формі інстинктивних, спадкових механізмів. Інстинкт – природній

алгоритм діяльності, який є досить ефективним способом реагування тварин на подразники зовнішнього середовища. Вони, по-друге, природним чином розселяються по території Землі і тим самим «узгоджують» свої внутріорганізмові біологічні нужди, перш за все в джерелах їжі, з зовнішніми природно-кліматичними можливостями їх угамування. Розв'язавши цю проблему, тварини, по-третє, вже через відповідні, для кожного виду тварин особливі, фізичні властивості, безумовно-рефлекторні та деякі умовно-рефлекторні механізми регулювання поведінки, здійснюють всі необхідні дії для забезпечення свого біологічного життя і родового відтворення.

Тваринний світ – це другий, інший, тваринний тип нужд і спосіб природним шляхом добувати та споживати їжу, розмножуватись, забезпечувати самозбереження, здійснювати пристосовницькі функції. За способом добування їжі тварини поділяються на травоядні та хижаки. Травоядні тварини, хижаки, живі істоти водоймів тощо народжуються в місцях, до яких з давніх часів адаптувались їх предки. Вони від народження мають „одяг”, „взуття”, „житло”, „туалети”, природою надані інстинкти, завдяки яким безпомилково визначають джерела і види їжі. Розселяються та мігрують по земній кулі, узгоджуючи свої властивості з існуючими природно-кліматичними умовами, наявністю джерел життєдіяльності. Більшість видів тварин відразу після народження, або через невеликий проміжок часу здатні здійснювати все необхідне для задоволення своїх потреб.

Хижі тварини наділені природою вражаючою біологічною різноманітністю, морфологічними характеристиками, що визначають їх здатність до життєдіяльності, вирізняються способом адаптації, розмноження, місцями розповсюдження по континентах тощо. Хижаки наділені необхідними для такого виду діяльності, як полювання на інших тварин, різними біологічними властивостями: могутньою фізичною силою, високою швидкістю як правило на невеликі відстані, одні з них мають високорозвинений слух, нюх, інші зір тощо. Для забезпечення безпеки, можливостей для результативного полювання, хутра, пір'я набувають необхідного кольору. Схильні до «привласнення» територій. Кордони ділянок відмічають різними способами: запаховими відмітками та подряпанями і пильно їх охороняють від «окупантів».

Самець амурського тигра може важити більше ніж 300 кілограмів і досягати (без хвоста) 3,5 метрів в довжину. Живе в середньому 15 років. Міг би прожити і 50 років, але, як правило, гине передчасно. Біологічні нужди в їжі. Харчується в основному тваринною їжею. Для задоволення біологічних нужд в їжі одному тигру необхідно вполювати 50–70 копитних тварин в рік. Об'єктами полювання для тигрів є великі та середніх розмірів копитні: олені, дикі кабани, косулі, лосі, буйволи тощо. Не пропускають можливості поласувати ведмежатами, а іноді полюють і на дорослих ведмедів. Добова норма їжі 9–10 кг. Здатний за один раз з'їсти до 30 кг м'яса. За несприятливих умов для харчування (тільки одна із десяти спроб атакувати жертву виявляється вдалою) може голодувати протягом тижня (під шкурою тигра, як правило, накопичується 5–6 см жиру).

Передумови та способи добування їжі. Залежно від наявності здобичі тигри визначають свою територію (самець – 60–100 кв. км, самиця – близько 20 кв. км) та сміливо і безкомпромісно її захищають, що інколи призводить до трагічних наслідків. Тигри полюють виключно в одиночку. Мають сильні щелепи, гострі зуби, здатність нанести смертельний удар лапами, розвивати швидкість до 60 кілометрів на годину, стрибнути на 5 метрів у висоту і 9–10 метрів у довжину. Вільно бігають зі здобиччю в 100 кілограм, або перетягують її землею вагою до 1500 кілограм. Висліджують здобич і вичікують її наближення в засідці. Добре плавають.

Тигрят тигриця вирощує без допомоги самців. Після народження тигрят проходить певний «курс підготовки» до самостійного життя, набувають вміння та навички висліджування різних тварин і полювання на них. Молоді тигри стають здатними до самостійного життя у 18 місяців, але, як правило, залишаються з матір'ю 2–2,5 роки.

Бурий ведмідь може мати вагу 250–300 кг та довжину тіла 2,5–3 метри. Поєднує тваринну та рослинну їжу. В загальному раціоні тваринна їжа складає 25%, рослинна – 75%.

Харчуються переважно ягодами, жолудями, плодами, горіхами, зеленими рослинами, комахами, їхніми личинками, зерном. Влітку комахи та їх личинки можуть складати одну третину харчового раціону ведмеда. Здатні полювати на лосів, кабанів, оленів, вовків, ловити рибу.

Характерний для бурого ведмеда сезонний цикл життя. Влітку нагулює підкожний жир вагою до 180 кг. В кінці осені будує барлогу і залягає в сплячку на 5–6 місяців (залежно від кліматичних умов). За цей період втрачає до 80 кг. жиру. Зимова сплячка – біологічний спосіб виживання в період, коли зникають джерела харчування. Ведмідь не спить, а дрімає. Організм ведмеда пристосований, використовуючи накопичений жир, забезпечити всі необхідні в цей період життєві процеси. «Озброєні» могутніми щелепами, великими гострими зубами, сильними лапами, довгими кігтями. Сила укусу грізлі (підвид бурого ведмеда) досягає 230 кг. Підстерігають здобич в засідці і зненацька швидким ривком наздоганяють жертву. Добре плаває, вміло ловить рибу. Залягає в зимову сплячку. Дитинча грізлі після народження перебувають біля своєї матері до трьох років. За цей час ведмедиця передає їм досвід, навички з питань: що треба їсти, як цю їжу добувати, як нападати на інших тварин, як захищатись від них.

Антилопи гну. Гну – великі копитні травоядні тварини вагою 150–250 кг, ростом 1,15–1,4 м. Під час нападу хижаків здатні розвивати швидкість 55 км на годину протягом 30 хвилин. Особливою формою розв'язання ними проблем забезпечення своїх біологічних нужд в їжі є міграція. Міграція гну – це переміщення тварин з одного ареалу (територія поширення тварин чи рослин) в інший. Причиною сезонної міграції гну є зміна вологих і засушливих періодів на територіях їх проживання. Відповідно гну мігрують з засушливих у відповідний час територій в пошуках свіжої трави в інші, відомі їм регіони. Наприклад, 2 мільйони диких тварин долають щорічно у травні-липні шлях в 2000 км з Танзанії до південної Кенії. Разом з гну мігрують тисячі зебр і газелей. Подорож не лише далека, але й небезпечна. Вона здійснюється «в супроводі» численних хижаків: тигрів, леопардів, левів, крокодилів. Тому не всім травоядним тваринам вдається дійти до кінця. В жовтні дощі переміщуються з Кенії в Танзанію і відповідно гну рушають в дорогу в зворотному напрямку.

Ці відомі прості факти з життя травоядних тварин і хижаків яскраво і переконливо засвідчують, що організм – це об'єктивно існуюча біологічна єдність нужд та відповідного, природного способу їх вгамування. Забезпечення біологічних нужд організмів для рослин і тварин – найважливіша, основна, визначальна природно-біологічна проблема їх життєдіяльності. Похідними, «обслуговуваними» нужди явищами є наявність у рослин та тварин наданих їм природою здібностей для «привласнення» необхідних речовин.

Факти свідчать, що рослинам для того, щоб забезпечувати свою біологічну життєздатність доводиться долати значні «труднощі». Кожна рослинка має знайти місце свого «проростання», де б її життєздатні властивості узгоджувались з існуючими природно-кліматичними умовами.

Для вирішення цієї ж проблеми тваринам доводиться присвячувати всі безумовно-рефлекторні, інстинктивні, а у деяких тварин і набуті чинники, значну часову долю свого життя. Диким тваринам також доводиться, застосовуючи біологічні чинники, долати неймовірні труднощі, відважуватись на смертельні ризики, нерідко здійснювати вчинки, що загрожують їхньому життю.

Отже, рослини, тварини, люди мають не мало спільних рис. Всі вони є продуктами та невід'ємними складниками живої природи; мають біологічне походження, біологічні, фізіологічні, генетичні властивості, клітинну будову, утворення із складних органічних речовин. Організми рослин тварин та людей – це, з одного боку, сукупність біологічних нужд. «Обтяженість» біологічними нуждами – фундаментальна властивість живого організму. Саме живильні органічні та неорганічні речовини є основою життєдіяльності організмів. З іншого боку – це здатність застосовувати відповідні здібності і дії для задоволення нужд. Життя рослин, тварин, людей знаходиться в абсолютній залежності від природи взагалі, її компонентів, природних явищ та процесів. Вони взаємодіють з неживою природою та між собою.

Рослини, тварини, люди мають також суттєві відмінності. Відрізняються будовою організмів, видами, структурою, функціями клітин, тканин, органів, процесами життєдіяльності; способом обміну речовин; фізіологічними, хімічними, енергетичними, фізичними, генетичними властивостями та процесами, способами відтворення. Значними є відмінності в потребах рослин, тварини і людей та способах їх забезпечення. На відміну від рослин і тварин в структуру потреб людей втілені ще й необхідність в одязі, взутті, житлі, побутових речах, духовних, соціальних цінностях тощо. Кожна з цих видів біологічних систем своїм особливим способом, через її властиві механізми взаємодіє з природою. Рослини та тварини задовольняють свої потреби природним способом. Людина – крім біологічних залучає духовні та соціальні чинники виробництва предметів та послуг, створює і використовує в якості посередника економіку.

Організми рослин, тварин і людей мають на стільки багатоманітні властивості, втілюють, і разом з тим, приховують такий обсяг важливих таємниць, що виникає необхідність в багатьох науках для їх пізнання: проблеми рослинного світу вивчає ботаніка, тваринного – зоологія, людини та суспільства – десятки природничих (біологія, фізіологія, генетика, психологія, анатомія, антропологія і ін.) та гуманітарних (філософія, соціологія, економічна теорія, історія, економічна історія тощо) наук.

Природний та соціально-економічний способи життєдіяльності людини

Людина і природа (так само як рослини, тварини і природа) – взаємозв'язані, взаємозалежні та взаємодіючі світи. Природа для людини – це навколишнє середовище, все існуюче, яке її оточує, в якому вона живе, працює, виробляє, споживає, відпочиває, розважається, відтворюється.

Людина – це перш за все особливий вид біологічної системи. У її загальній структурі біологічним властивостям належить особлива роль в життєдіяльній повсякденності особи. «Біологічне людини, – стверджують філософи, – є найвищим рівнем природного, найзначущою її частиною, яка інтегрує у собі фізичне і хімічне. Це сукупність загальних суттєвих ознак і властивостей людини як виду» [2, с. 354].

Біологічні властивості людини формуються її організмом. Вона народжується і розвивається у формі людського організму. Організм людини (людське тіло) – це елементарна одиниця життя, єдине ціле, сформоване з клітин, тканин, органів, системи органів, рідини, які об'єднані в єдиний механізм, сукупність органів, наділених здатністю здійснювати внутрішні біологічні, хімічні процеси обміну речовин і енергії, забезпечувати процеси гомеостазу, адаптації, самовідновлення, самовідтворення та саморегуляції, ефективно взаємодіяти з природними і суспільними зовнішніми середовищами. Він являє собою сукупність близько тридцяти трильйонів різних типів клітин, з яких формуються тканини, органи, системи органів. Міжклітинна речовина здійснює механічну підтримку клітин та процес транспортування в організмі хімічних речовин.

Коли ми говоримо про біологію людини, то маємо на увазі: а) її організм, його тілесну будову (анатомію); б) фізіологію (функції і процеси, які постійно здійснюються в організм людини); в) окремі клітини, тканини, органи, системи органів); г) травневу, дихальну, кровоносну (серцево-судинну), видільну, статеву, ендокринну системи, нервову, сенсорну, опорно-рухову системи; д) психічні процеси; е) генетичні успадкування; є) антропологічні явища та процеси; ж) гігієнічні проблеми здоров'я, шляхи і способи його збереження.

До біологічно зумовлених фізичних властивостей людини належать її стать, періоди життя (дитинство, юність, зрілий вік, старість), природні здібності, окремі риси характеру, здатність бачити, чути, відчувати, наявність розуму, свідомості, почуттів та емоцій.

У цьому зв'язку видатний український психолог Г.С. Костюк (1899–1982) наголошував: „Біологічне зумовлює і індивідуальні розбіжності у природних можливостях людей. Саме через ці розбіжності окремі індивіди по-різному вчаться, з різною швидкістю, повнотою та глибиною оволодівають нагромадженими людством духовними цінностями, по-різному включаються у їх „примноження” і тим самим досягають різних рівнів розвитку своїх специфічних людських потреб і здібностей” [3, с. 80].

Джерелами біологічних властивостей людини є вроджені її характеристики. За походженням – це природні властивості, так само як і властивості будь-якої рослини чи тварини. Властивості людського організму генетично передаються від покоління до покоління. Так, з'ясовано, що за всю історію еволюції людського організму в анатомо-фізіологічному плані в ньому мало що змінилося, вочевидь від природи він наділений надзвичайними резервами стійкості та надійності. Загалом науковці стверджують, що організм людини має десятикратний резерв міцності, а отже здатний витримувати значні навантаження і навіть перенавантаження.

Людина не має ні довгих, гострих зубів, потужних щелепів, сильних лап, ведмежого нюху, орлиного зору, довічного, природою наданих тваринам «одягу» «взуття», «житла», «туалетів», здатності довго жити без їжі, забезпечувати природним способом своє існування та розвиток. Ні окрема людина, індивідуум, на відміну, наприклад, від тигра, ні група людей, на відміну від зграї вовків, шакалів, левів, слонів тощо, не здатні забезпечити своє існування та розвиток у безпосередній взаємодії з природою. Їм це під силу здійснити лише у складі суспільства і внаслідок створення та забезпечення своєю працею функціонування і розвиток економічної системи. А. Маршалл стверджував: «Людина одночасно є метою виробництва і його фактором» [3, с. 416].

Людина є свідомим творцем суспільства, його економічних, політичних, юридичних, культурно-мистецьких, релігійних, ідеологічних, освітніх та інших систем. Їх створення і розвиток відбувається у відповідності з законами, властивостями природи, її складових, існуючими соціально-економічними умовами. а також з біологічними, фізіологічними, генетичними, фізичними, духовними, соціальними властивостями людини.

Соціально-економічне середовище визріває, формується, набуває свого змісту з біологічного, духовного, соціального в людині. Існують, з одного боку, біологічні, духовні, соціальні властивості людини і, з іншого – економічні, духовні, соціальні складові суспільно-економічної системи.

Остання має бути адекватною нуждам біологічного, духовного та соціального в людині. Поки що «не судилося». Разом з тим, основним завданням ринкової економіки є створення і надання кожній людині всіх необхідних предметів споживання та послуг для задоволення її біологічних, духовних, соціальних нужд.

В перші тисячоліття своєї історії людина теж вела природній спосіб життєдіяльності. Навряд чи він її влаштував. Тому довелось «залучити» штучно створену «другу природу» в формі економіки, різних її галузей. Це стало можливим тому, що людина наділена такими природними властивостями, завдяки яким виявилась здатною, по-перше створити і розвивати «другу природу» і, по-друге, взаємодіяти з природою через створену соціально-економічну систему. Природні способи взаємодії з природою доповнюються взаємодією з нею через економічну систему. Економіка стає основною формою взаємодії людини та природи. Саме через економічну систему кожен людський організм має отримати всі необхідні для обміну живильні речовини в належному обсязі та високої якості, одяг, взуття, житло тощо. І саме в економічному середовищі людина має застосувати свої біологічні, фізіологічні, духовні, генетичні і набуті здібності для створення предметів, здатних задовольняти нужди людини.

Проблеми взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії, наприклад, трав'янистих тварин та хижаків і природи є прозорими, очевидними, зрозумілими. І нужди мають біологічну природу, генетичне походження. І, застосовуючи біологічні здібності, тварини здатні ці нужди задовольняти.

З'ясувати проблеми взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії людини і природи, в порівнянні з тими ж явищами щодо рослин та тварин, незрівнянно складніше. Тому, що, по-перше, значно ширшими, багатоманітнішими є біологічні нужди в їжі. До них додаються, знову ж таки, біологічні нужди в одязі, взутті, білизні, житлі, транспорті тощо. З'являються також духовні та соціальні нужди.

По-друге, значно ускладнюються проблеми задоволення нужд. Людина має спочатку

створити особливого „посередника” – економіку, набути здібності до праці і постійно здійснювати (при наймі на протязі працездатного віку) процес праці.

По-третє, сама економічна система являє собою єдність продуктивних сил і економічних відносин. Отже людина має взаємодіяти в середовищі продуктивних сил як сукупність природних біологічних, фізіологічних, фізичних, психічних властивостей, а в сфері соціально-економічних відносин як соціально-економічна істота. Продуктивні сили, економічні відносини, взаємини між людиною і цими середовищами – найзаплутаніша реальність.

Перш ніж набути здатність задовольняти свої нужди людина має пройти тривалий, багатогранний, складний процес розвитку від зародку до робочого місця. Це процес біологічного, фізіологічного, фізичного та духовного «визрівання» людського організму в якому задіяні багато чисельні кількісні та якісні біологічні, хімічні, енергетичні, фізичні, психічні внутріорганізмові процеси та зовнішні по відношенню до людини інституції і фактори.

Об’єктивно існують різноманітні вікові періоди, стадії, фази на протязі кожної з яких відбуваються особливі біологічні, фізіологічні, фізичні, психічні процеси формування та розвитку людини.

Для з’ясування питань (в якому віці які саме відбуваються вищеназвані та інші процеси життєдіяльності людини) необхідно, по-перше, розмежувати дородовий і післяродовий вікові періоди і, по-друге, післяродовий – на відрізки життєдіяльності людини в статусі утриманця, працівника, пенсіонера.

З біологічної точки зору – це процеси зачаття, розвитку зародку, формування людини під час вагітності, а також «дозрівання» дитячого організму, а отже і формування фундаментальних основ трудової діяльності людини.

Зародок – це, крім усього іншого, біологічний код, в якому „виписана” генетична програма розвитку людського організму, визначені генетичні фізичні ознаки, властивості, духовні задатки, у відповідності з якими формуються, зокрема, здібності людини до трудової діяльності. Згідно з цією програмою одночасно, паралельно відбуваються процеси формування та розвитку людини „взагалі” і, зокрема, здібностей до праці: фізичної сили, вміння, навички, досвіду, знань, тих чи інших моральних основ.

В дородовій стадії виділяються ембріональна (зародкова) та фетальна (коли зародок стає плодом) фази. Уже в цей період розпочинається і на протязі усього життя реалізується біологічним кодом визначена, спадково закріплена програма, згідно з якою відбуваються процеси побудови людського організму, системи його органів, рухового апарату, нервової системи, визначаються їх функції. Біологічні властивості людини визначаються генетичною програмою розвитку її організму. На молекулярному рівні вона представлена молекулами ДНК.

Біологи вважають, що на протязі першої фази людський зародок проходить скорочено основні стадії еволюції живих організмів – від одноклітинних істот до приматів. У наступній фазі плід набуває людських рис як у сфері будови тіла, так і щодо складових нервової системи.

У новонародженої дитини вже існує руховий апарат. відбуваються рефлекторні процеси, швидкий розвиток головного мозку. З’являються рухи, температурна, больова, вестибулярна, звукова, смакова чутливість. Звичайно, кістки ще не досить тверді, м’язи та зв’язки ще дуже слабкі. Незавершеним ще залишається розвиток нервової системи. Але біологічні, фізіологічні, генетичні, фізичні процеси розвитку організму вже стають незворотними.

З духовної точки зору – це період наповнення свідомості людини загальноосвітніми та професійно-кваліфікаційними знаннями, моральними принципами, естетичними схильностями, світоглядними основами, ознаками сумлінності та відповідальності в трудовій діяльності тощо.

З соціальної, економіко-юридичної точки зору в період від народження до входження в економічну систему в якості працівника людина має статус утриманця.

В процесі формування людини взагалі і працівника, зокрема, приймають активну участь сам утриманець, природне середовище, соціально-економічна система, система інститутів: сім'я, дитячі заклади, школи, коледжі, вищі навчальні заклади, культурні інституції, державні установи, друзі і недрузи.

Паралельно формуються система нужд, які виникають з появою зародку і довічно залишаються основною біологічною властивістю людського організму.

І біологічні, і духовні чинники «присутні» як в складі нужд, так і в складі задатків, здатних трансформуватись в здібності до праці, здійснення процесу праці. Але їх суть, зміст, функції в першому, і другому випадку є різними.

Висновки. Метою цього дослідження була спроба розпочати процес формування теорії сутності, змісту, місця, ролі та значення взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії біологічних, духовних, соціальних чинників людини з тими чи іншими явищами, процесами ринкової системи праці. Надбання, що з'являється внаслідок досліджень цієї теми, можливо, наведуть на думку про необхідність виокремлення нового біолого-економічного напрямку в науці. У статті застосовується метод залучення до процесу дослідження економічних проблем людини, організмів рослин та тварин таких їх властивостей, як нужди і відповідно різні способи, механізми їх вгамування. Розглядаються рослинні, тваринні та людські способи життєдіяльності. Метод попереднього вивчення простого дозволяє краще зрозуміти більш складне. Розмежовуються біологічні, духовні нужди людини, з'ясовується їх суть, структура, значимість та способи їх задоволення, а отже і взаємозв'язок нужд та фізичних, духовних здібностей до праці, процесу праці. Розглядаються питання сутті та структури рухового апарату організму людини, його ролі у формуванні фізичних здібностей до праці. А також складові нервової системи, мозку як біологічної основи духовної складової цих здібностей. Досліджується проблема трансформації нужд, фізичних і духовних здібностей до праці, процесу праці в їх економічні форми.

В процесі дослідження теми довелось знайти і застосувати ряд нових методологічних прийомів пізнання: 1) широке застосування біологічних, фізіологічних, генетичних, фізичних, духовних явищ в якості чинників соціально-економічної системи; 2) виокремлення основних «учасників» виникнення та розв'язання проблем задоволення нужд людини; 3) розмежування властивостей людини на дві основні складові: нужди і задатки, їх трансформація в здібності, робочу силу, людське джерело задоволення нужд тощо. Не економічні, а біологічні «аргументи» є найсильнішими щодо необхідності повного задоволення нужд кожної людини.

Список використаних джерел

1. Маркс К. Письма о «Капитале» / К. Маркс, Ф. Енгельс. – М. : Политиздат, 1986. – С. 128.
 2. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1 / Маршалл А. – М. : Изд. группа «Прогресс», 1993. – С. 209, 416.
 3. Романець В.А. Психологія творчості / Романець В.А. – [2-е вид.]. – К. : Либідь, 2001. – С. 22.
-